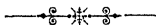

Plačilo sveta

ali

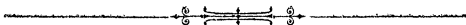
žalostna usoda umeteljnika.

Resnična prigodba.

Slovenskemu ljudstvu zapisal

Š. Š. B. RDSKI.

V LJUBLJANI 1885.

Založnik in prodajalec Janez Giontini.

Mnogo dni in noči je presedel in pre-mišljeval vrli umeteljnik Izak Habreht iz Šaf-havzna, predno je leta 1574 dovršil svojo duhovito, prekrasno, umetno delo, astronomsko uro za stolno cerkev v Strassburgu.

Skoro cele tri leta je vporabil k temu delu. Tri leta je deloval med kolesjem in zmetmi, med verižicami in vijaki, med nihali, vódi, grebeni in vretêni, da je dogotovil vse po svojem velikanskem načrtu, in zdaj je stalo delo, najznamenitejše vseh časov, dovršeno pred svojem stvariteljem. V prvič je začelo gibati se, in tisuče ljudi je občudovalo umotvor strmeč, kako se posamični deli mej seboj vjemajo in čudovito vrté. Ne samo ure, minute in sekunde je kazala ta ura; naznanjala je tudi dneve v mesecu in tek planetov po nebeškem prostoru. Četertinke so kazale štiri dobe človeškega življenja in sicer: dete, mladenič, mož

in starec. Vsak izmed teh štirih je držal v roci majhno zlato klavivce, s katerim je udarjal na zvonec naznanjajoč prvo, drugo, tretjo in četerto četertino. Pred nastopom vsacega se je pokazal Odrešenik, ki je blagoslovil vsako četert posebej. Polno uro pa je naznanjala zopet druga podoba s koso v roci, strašna smrt, ki naj bi spominjala lahkomišljeno ljudstvo na cesti, da sleherna teh ur utegne človeku zadnja biti! Razun tega pa je bilo še marsikaj družega čudovitega na tej uri, da se občarano oko ni moglo nagledati krasote!

Med radostne klice občudovanja in strmenja pa se je mešalo nevoljno godrnjanje. Starokopitno meščanstvo zmajevalo je z glavami o nečuvenem čarobnem delu.

„S Habrehtom ne more vse pošteno biti,“ šepetali so si na ušesa, „gotovo mu je moral kdo drugi pomagati, nego ljubi odrešenik tam v nebesih!“ Ta glas je prišel tudi do ušes modrih gospodov mestnega svetovalstva; o čudoviti stvari so pogostoma modrovali in si glave belili.

Ko stopi Izak Habreht možato pred nje ter prosi za pogojeno plačilo, pozvali so ga prav trdo na odgovor, kako li da je mogel to čudesar delo izvršiti?

Umetnik pa ni dolgo pomišljeval; ponosno je pogledaval svetovalce družega za drugim rekši z zaničljivim glasom:

„Izmed Vas, častita gospoda, mi — se ve da — nihče pri delu ni pomagal; a tudi drug živ krst ne! Ako bi Vam pa hotel razkladati, kako da sem to umetno delo izgotovil, tedaj bi Vam po glavi rojilo in šumelo, — hujše gotovo nego zgoraj v predalu moje ure! Zato ne zahtevajte pozvediti, česar bi nikdar ne umeli. Dajte mi gospoda, pošteno zaslužen plačilo in pustite me v miru, da otidem še v druge kraje, kjer sem dobil tudi naročila na taka dela.“

Gospodje starašine so si pomižkovali pomenljivo, in predsednik se obrne srpim uradnim pogledom k Habrehtu rekoč: „Dognano je! Mojster se je bil v svojem govoru sam vjel priznavajoč, da mu je nekdo pomagal, ki ni človek, kakor smo drugi na zemlji, in kdo da je oni bil, o tem ni dvoma; bil je sam peklenšček! Bog nam grehe odpusti!“

Vsi svetovalci so se pokrižali v tihem strahu; umetnik pa še bolj ponosno svojo glavo povzdigne in odločno vpraša:

„Ali bodem svoje plačilo dobil ali ne?“ —

„Plačilo bodete dobili, kakoršno Vam gre!“ zarohni razžaljeni predsednik, in na njegov migljaj zagrabita neustrašenega mojstra dva rablja, pahneta ga v temno, ostudno ječo, in tukaj mu rabelj obej očesi stakné! — Njegovo umetno delo naj stoji na korist in kinč mestni“ glasila se je razsodba starešinstva, on pa mora pokoriti se za zločin, katerega je počenjal vse svoje žive dni.“

V trde okove in ipestnice utaknili so nesrečnemu roke, in ostudno, mokrotno luknjo, katere ni solnce ne luna razsvetljevala, odločili so mu v ječo za ves čas njegovega življenja. Tu je torej bival veliki umetnik, ki je ustvaril na veke slavno delo, tu je ležal na trohneli, plesnovi slami med kačjo in podgansko zalego, ki je izpred ust ubogemu slepcu borne kruhove skorjice požrla; tu je ležal blagi umetelnik samotni, zapuščen, neizrekljivo trpinčen in neusmeljeno mučen!

In vender njegov ponos ni bil upognjen! Kar je premišljeval, kar je duhtal, ako ni pekoča vročina zavdanih mu ran morila in temnila njegovega duha, bilo je jedino njegovo delo, njegova slavna umetelnost!

„O ti sveta, blažena solnčna svitloba,“ je vzdihoval, „nikdar več te ne bodem gledal, in

vender svetiš še z isto krasno bliščobo raz večno nebo. Ravno tako bode na veke žarilo, kar mi je Bog v prsi vsadil, in kar sem po njegovi milosti ustvaril, ostalo bode, dokler bode njegova sveta volja.“ — „Bedaki Vi, ki si toliko mogočnosti domišljujete. Slepiti in usmrtiti Vam je moč, a uničiti to pa je mogoče le stvaritelju. Vašim sponam se le smejim, ječe se ne bojim; kar sem izumil in izgotovil, mi je draže od mojega bornega življenja. Dobro vem, da bode ime moje slovelo še stoletja, a vašega niti kamen niti pergamen ne bode pričal, kajti dlje kot pergamen in kamen bode živelo delo mojih rok!“

Ječar je donašal jetniku vsak dan kos suhega kruha in vrč vodé ter je imel priliko slišati dostikrat take govore. V srce se mu je smilil krepak, plemeniti mož; in necega dne, ko mu postavi kruha in vode v kot, ni odšel kakor sicer, ne da bi ga bil ogovoril in pozdravil; temuč vzame svojo čepico raz glavo, kakor da bi slepec to mogel videti, ter ga nagovori z milosrčnim glasom:

„Dovolite mojster! Ni dobro, da ste celi ljubi dan božji sami in da Vas grizejo težke srčne bolečine od zore do mraka. Ako Vam je drago, hočem se nekoliko pri Vas pomuditi in

z Vami razgovarjati se, kolikor to priprost neolikan človek mojega stanu more storiti?“

„To Vam naj povrača in blagoslovi usmiljeni odrešenik na Vašo smrtno uro, dragi Tobija!“ vzklikne Habreht iznenadjen in taplja v isto stran, od koder je čul glas, da bi milosrčnemu Samaritanu podal obe roki. Tobija postavi svojo svetilnico na tla in se ne pomišlja vsesti se na vlažno slamnato posteljo poleg ubozega jetnika. Kako dobrodejno je bilo to zanj, da sme jedenkrat razkriti svoje srce sočutnej duši! V jedno mer govori in pripoveduje, Tobija pa verno posluša umetnika po Bogu tako blagodarjenega, da si komaj sopsti upa. Razodel je, potrpežljivemu poslušalcu, kako je prišla misel mu na um, sestaviti tako velikansko delo, in kako je potem svoj načrt modro in premišljeno izgotovil. Prikrival mu tudi ni težav, katerih je mogel mnogo premagovati. Zamolčal mu ni različnih vnesrečenih načrtov, katere je moral vedno ponoviti in zboljševati, da je konečno po mnogi težavi in duhomornem trudu na pravo pot ukrenil in pravo zadel.

Tiho je poslušal vrli možak navdušenega govornika in ko ta umolkne, Tobija sklene roki ter povzame besedo z glasom popolnega prepričanja: „Ako Vam je kdo pri orjaškem

delu pomagal, dragi mojster, tedaj so Vam le nebeške trume ljubih angeljev kaj pripomogle; ne morem pa več verjeti, da bi Vas bile podpirale peklenške moči! Vaša nedolžnost mi je tako jasna pred očmi, da bi srčno rad zanjo pričal, ko bi Vam kaj koristilo.“

„Blagi, žlahtni mož!“ vzdihne umetnik ves ginjen. „Tvoja volja je preslaba nasproti sili, ki mi je nakopala to gorjé! Ne dosegel bi drugega s svojim dejanjem, nego da bi še Tebe sumničili peklenške zveze. O, dobro poznam ta občutek! Takoj bi mislili, da sem te tudi zaplел v peklenško omrežje in namesto da bi mene rešil, pahnil bi samega sebe v pogubljenje!“

Globoko je izdihnil nesrečnik in vprl svojo glavo na roko. Njegovo vpadlo in bledo obličje je zrlo s praznima očesnima otlinama po slabo razsvitljeni temnici, kakor da bi bil od smrti ustal.

Tobiju je mraz pretresal kosti. „Vi utegnete pravo imeti,“ odgovori Tobija bolj tiho, „rešiti Vas ne morem, a nekaj Vam morem vender storiti. Polajšati Vam hočem Vaš prežalostni, nesrečni stan.“

Ne da bi počakal odgovora, ki ga je imel v sanjah zibajoči se Habreht uže na jeziku, brzih nog otide Tobija iz ječe, a kmalu vrnivši

se prinese seboj toplo odejo, drugo snažno in suho slamo za posteljo in kupico krepčalnega vina iz svoje lastne pičle zaloge.

Odsihdob je bila usoda Habrehtu dokaj olajšana. S telesno postrežbo ohranil mu je vrli, blagi Tobija telesno moč, po priprostem a pametnem prigovarjanji in prisrčno tolažbo varoval mu je duha grozovite blaznosti. Tedni in meseci so minuli na ta način, in skoro so po mestu pozabili oslepljenega jetnika. Kar nekega dne jetničar razburjen prihiti k Habrehtu.

„Mojster,“ kliče vpehan, „mojster! Zdaj vem, zakaj ginete tu v ječi! To je sramotno! O, v nebo vpijoče je! Ne zaradi peklenske pripomoči pri Vašem delu so Vas oslepili in vklelili; zbog nečimerne ošabnosti in častilakomnosti se je to zgodilo, da ne bi Vi naredili še družega takega urarskega umotvora in da bi Strassburg jedino mesto na svetu ostalo, ki bi se ponašalo s takim čudom!“

Slepec je pazno poslušal, kakor da bi hotel besedo za besedo pobirati iz ustnic govornikovih. Molčeč je sedel na svoji postelji z roko vtaknjeno v sive lase, ki so mu krile otožno glavo. Po životu ga je mraz pretresal; a krepki mož se je vedel premagovati. Silil se je, da se je kazal mirnega obraza, ki je bil mrzel

kakor led, ko ga je obrnil k jetničarju s trdnim, krepkim glasom rekoč: „Hvala Vam, Tobija! — Nekoč ste mi hoteli pomagati, vedite: Danes ste mi prinesli pomoči! Vendar Vas prosim za to jedino, da me pustite samega za jedno uro, ker bi rad nekaj premislil!“ —

„Ne jemljite si preveč hudo k srcu mojih besed, mojster,“ reče Tobija odhajajoč; „Vašemu ponosu mora to posebno vgajati, da prekrasno delo Vaših rok tako visoko cenijo!“

Mojster mu odgovori prikimajoč z osivelo glavo. — Drugo jutro pa ga najde ječar mirnega, skoro veselega. „Tobija,“ nagovori vstopivšega, „pravo ste imeli, ko ste mi včeraj dejali, da se ponašati in veseliti smem svojega po sreči dovršenega dela. Pa vedite, samo nekaj me skrbi in mi ne da pokoja! Sredi ure je neko kolesce nekoliko upognjeno; dobro sem to čul pri prvem poskusu. Prav čuditi se moram temu, da je ura toliko časa mogla iti s to napako, in če se je ne popravi, potem kolesje ne bode gibalo čez pol leta; potem mora kolesce počitⁱ in popraviljanje bode jako težavno! — Tobija, dragi Tobija, povedite to modremu svetovalstvu in pristavite še to, da sem pripravljen na čast svojemu delu popraviti napako sam. Dasiravno sem slep, moje delo mi je po vsem tako na

drobno znano, da bodem to storil brez vsakoršnega truda.“

Tobija je vestno vse sporočil premodremu mestnemu starešinstvu, ki je milostno dovolilo in sprejelo umetnikovo priponudbo. —

Ob 12. uri drugega dne pomikala se je dolga in izvanredna množica ljudi proti stolni cerkvi.

Naprej so korakali svetovalci opravljeni v uradni obleki in nališpani z velikimi kodrastimi, belo poštupanimi barovkami na glavi. Za njimi je stopal mojster Habreht, katerega je stražilo 6 oboroženih mož z mečem v roci, spremil ga je zvesti Tobija potrtega, bledega obraza vodeč ga za roko. Visoko in ponosno je stopala častna osoba umetnikova na strani usmiljenega vodnika; oblečen je bil v temno praznično suknjo, katero so mu za prevažno, za njegovo zadnjo pot dovolili. Srebernosivi lasje so v gostih kodrih kinčali mu vrat in rameni, ogrnjeni s črno baržunosto suknjo. Nad visokim čelom je lahka čepica odévala belo glavo, in verige, v katere je bil vklenjen, so visele kakor čuden kinč od njegovih spretnih rok, ki so se nežnabelo svetile iz zapestnic obšitih s tankimi lepo nabranimi zobci.

Tisoč in tisoč ljudi je drlo za sprevodom in so tiščali k slepemu umeteljniku tako nav-

dušeno, da je morala tropa opravljenih jahačev (konjikov) braniti nasilstvu. Z visoko vzdignjeno glavo, mirno in ponosno na vse strani pozdravljajoč, je stopal Habreht skozi množico kakor kralj, kateremu se podložni narod uklanja.

A tisočeroglasni veseli kriki so bili ušesom mestnega starešinstva zoperna godba, ko se je umetnik prikazal; šepetali so si na uho vsak svoje opazke ter so jezno grbančili čelo.

Zdaj dospejo na določen kraj. Obdan od starešinstva in prvih mestnih dostojanstvenikov, stopi slepi umetnik k svoji uri. Za trenutek nagne glavo na stran, da bi poslušal in skušal rahlo šumenje kolesja, katerega je samo jedenkrat vidil v popolnem teku.

Izraz neizrekljive, ponosne radosti zlije se po njegovem častitljivem obrazu, in neznano vznemirjen povzdigne roki proti nebu, da so verige glasno zarožljale, rekoč: „O Bog, ti vsemogočni, ki si bil tako močan v meni slabemu človeku, dodeli mi moči v zadnjo izvršitev!“ To je tako glasno izrekal, da je vsa na tisoče broječa a popolnem omolkla množica pod stolpom morala razločno slišati vsako besedo. Potem prime z levico težko verigo, da mu ni bila na poti, in s prosto desnico segne med kolesje in vretena.

Mali pritisek, — rahlo rožljanje, — in grozno šumijo ter škripljejo kolesa med sabo; zdaj se razlega zategnjen škripajoč glas dalječ na okoli kakor smrtni krik živega bitja, potem kmalu nastane smrtna tihota in — ura se več ne gane!! Smrt, ki je ravno vzdignila kosó, da bi naznanila poldanski čas, obstala je z povzdignjeno roko kakor grozeča, da hoče maščevati grozoviti zločin izvršen nad nedolžnim umeteljnikom. — — — „Storjeno je!“ izdihne mojster ter pobesi glavo globoko na svoje težko sopeče prsi. „Uničiti je mogel le oni ki je ustvaril, uničiti svoje delo sem bil samo jaz v stanu!

In ko gospoda tu gori in meščanje zdolej vsi prepadeni zró na umetelnika, vzdigne se Habreht še jedenkrat po konci in vzklikne s povzdignenima rokama: „Ti, ki si mi dal moč ustvariti in ugonobiti, bodi tudi moj maščevalec nad tem nevrednim rodóm, ki ne zasluži tvoje milosti! — Kolikor let je to umetno delo trebalo za njega postanek, toliko stoletij mu daj stati v očitno kazen grozovitemu zločinu, ki je po krivici zadel mene, nesrečnega človeka. In zopet obstopijo mojstra orožniki, da ga odvedejo nazaj v ječo; pa če so ga morali na prvi poti varovati z orožjem proti množici veselja

vneti, morali so ga sedaj braniti razljutene jeze, vsled katere bi ga bili živega razmesarili. Nepopisljiva ustaja se je naroda polastila zaradi maščevanja užaljenega in oslepljenega umetnika. On pa se je vêdel, kakor da bi ne slišal niti kletvine ljudstva, niti žuganja mestne gospode. Ném in brezčuten je šel svojo pot naprej, kakor oni, ki je od življenja že slovo vzел, ter se ni ozrl niti na desno, niti na levo. Peljali ga pa niso v prejšno ječo. Vrgli so ga v globoko, temno klet. Železom okovane duri so zaprli in ključ pa slovesno vrgli v valovje mogočne reke Ren, ki teče mimo mesta Strassburg.

Nobeno uho ni čulo zadnjega zdihljeja neusmiljeno zapuščenega mojstra, ko je žeje in gladu izdihnil svojo blago dušo. On pa, ki je rekel: „Maščevanje je moje!“ On ga je slišal.

Tako je končalo borno življenje blagega, duhovitega moža, ki je po božjej milosti izredno nadarjen posvetil vse svoje dušne moči samo umetelnosti; a namesto da bi se mu bil venec slave ovil okoli modre glave, bil je neusmiljeno pogubljen ter je za „plačilo tega sveta“ moral storiti strašno mučeniško smrt! —

Dasiravno so umetelnike iz vseh krajev sveta pozivljali, naj popravijo pohabljeni umotvor, a nijeden ni bil v stanu, potrte ure spraviti v tek. Skoro 300 let je stala v miru. Še le 1842. leta jo je nek francosk mehanik, po imenu Schwilgue, zopet oživel, da je začela veselo in redno gibati.

